

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra sociální práce

Autoreferát (teze) disertační práce

PhDr. Veronika Aresta

Sociální bydlení jako nástroj zvyšování kvality života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením

Social housing as a tool for improving quality of life of people
with limited access to the housing market

Vedoucí práce: doc. Ing. Ladislav Průša, CSc

2023

Úvod

V dnešní době se měnící ekonomické a sociální podmínky stále více projevují ve zvýšeném tlaku na trh s bydlením, což má vážné důsledky pro kvalitu života jednotlivců a rodin. Toto téma je zvláště akutní pro ty, kteří čelí omezenému přístupu k dostupnému bydlení, zvláště tedy sociálně znevýhodněné skupiny, jako jsou osoby s nízkými příjmy, samoživitelé, invalidní osoby, marginalizované etnické skupiny, lidé s duševním onemocněním, po výkonu trestu a mnoho dalších. Předkládaná práce staví na konceptu capability approach¹ (dále jen CA) v kombinaci s perspektivou kritické sociální práce. Teoretické argumenty jsou podpořeny základním terénním (kvalitativním) výzkumem, zjišťujícím vnímané nabyté potenciality ve smyslu kvality života účastníků programů sociálního bydlení a doprovázejících sociálních pracovníků. Cílem disertační práce je zjistit, zda program sociálního bydlení zajišťuje bydlení, které umožňuje žít jeho uživatelům takový život, jaký si přejí žít. Pro uchopení změny životní situace klienta byl zvolen koncept očekávání, jako nástroj komparace situace před získáním bydlení a následně v bydlení (Řezáč, 2020).²

Dílními aplikačními cíli práce je navrhnout systémová doporučení pro realizaci lokálních systémů sociálního bydlení a navrhnout metodická doporučení pro sociální práci v sociálním bydlení.

1 Teoretická východiska

Zásadním kontextem pro přiblížení podmínek života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením je vnímání dopadů **sociálního vyloučení, které je implikováno sociálními nerovnostmi**. Podstata sociálního vyloučení dokresluje limitující podmínky k životu. Sociologickým teoretickým východiskem této práce je apel na snižování sociálních nerovností, které stále narůstají již od doby přechodu z průmyslové do postindustriální společnosti. V této práci je téma sociálního bydlení nahlíženo optikou **kritické sociální práce**. Práce odkazuje na Healy (2000), která považuje v kritické sociální práci za důležité klást důraz na kritiku a analýzu moci a útlaku ve společnosti s cílem transformovat společnosti, struktury za účelem překonání útlaku, nespravedlnosti a vykořisťování. Teorie kritické sociální práce přesahují kritické myšlení a zahrnují sociální myšlenky, které zpochybňují běžné předpoklady o tom, jak jsou společnosti, sociální vztahy a sociální instituce v současnosti uspořádány. Taková praxe

¹ Stejně jako Navrátilová (2018) se přiklání k uchování anglického názvu přístupu bez jeho překladu.

² Nástroj je přizpůsoben pro potřeby zodpovězení výzkumných otázek.

zpochybňuje současný společenský řád a snaží se jej nahradit alternativami (Payne, 2016). Jelikož předkládaná práce analyzuje nejen život jednotlivce, ale zaměřuje se i na popis konverzních faktorů, perspektivou kritické sociální práce tak nabízí formulaci slabých stránek současného společenského řádu. Role sociálních pracovníků by tak měla posilovat směrem k advokacii a proaktivním přístupu s cílem snižovat dopady znevýhodňování strukturálními tlaky na klienty v kontextu praxe sociální práce.

Klíčovým teoretickým rámcem práce je zvolen **capability approach**, filozofický a analytický koncept vyvinutý Amartyou Senem a dalšími teoretiky. Důvodů pro jeho použití v této studii s ohledem na její cíl, je hned několik. Poskytuje komplexní pochopení lidského blaha a hodnotí kvalitu života na základě potencialit jednotlivců efektivně fungovat v různých oblastech života. CA staví do popředí jednotlivce, lidskou bytost, jejíž zájmy a kvalita života jsou (v ideálním případě) primárním zaměřením sociální politiky (Slabbert 2018). Podle CA se kvalita života neměří pouze materiálním bohatstvím nebo uspokojením základních potřeb, ale také **tzv. potencialitami**, které jednotlivci mají k tomu, aby žili takový život, kterého si váží. Hovoříme-li o potencialitách jako o příležitostech, pak **bezdomovectví (vyloučení z bydlení) je krajním případem deprivace těchto potencialit** (Batterham, 2019). Lidský blahobyt, se kterým CA pracuje, zahrnuje to, co si lidé myslí, cítí a v jakých podmínkách žijí. Za nezbytnou podmínkou pro fungování jednotlivce i celé společnosti považuje autor CA svobodu (Sen, 1999). Někteří autoři také tvrdí, že právě rozsah svobody má být měřítkem fungování sociálního uspořádání (Deneulin & McGregor 2010; Pyles, 2008) a právě proto je v práci zahrnuto také hledisko tzv. konverzních faktorů, jež ovlivňují nabývání potencialit jednotlivců. **Konverzní faktory** ovlivňují, jak člověk může nebo nemůže svobodně převádět zdroje (např. byt) na fungování (udržení si bydlení). Původ těchto faktorů může být různý, nejčastěji se však dělí na osobní, environmentální a sociální (Robeyns, 2017). Analýzám konverzních faktorů a jejich míře ovlivňování procesů se v různých odvětvích věnují Mabsout (2011), Nambiar (2013), Kwok & Treiblmaier (2023).

Segment sociálního bydlení není v ČR nijak legislativně ukotven. Přesto však v důsledku lokálních potřeb vznikají různé formy systémů sociálního bydlení inspirované přístupy ze zahraničí (Černá, 2019). Jedním z nich jsou tzv. systémy prostupného bydlení (bydlení po přípravě neboli „housing ready“) a systémy založené na konceptu „housing led“ (bydlení s podporou, zahrnující také přístup „housing first“). Různé programy sociálního bydlení byly už v prostředí ČR evaluovány, výzkumné zprávy (Kocman, Klepal, 2016; Ripka, a kol., 2018; Glumbíková a kol., 2021) se zaměřují na změny, které zapojeným domácnostem přineslo získání sociálního bydlení a kvantitativně hodnotí dopady bydlení na životní situace

jednotlivců a rodin. Pro posílení argumentu rozvoje a rozšíření programů sociálního bydlení přinášejí zprávy významné poznatky. Pro nastavení lokálních systémů a odhalení sociální reality domácností v bydlení však nenabízejí dostatečný detail zjištění. V návaznosti na stav výzkumné problematiky je cílem předkládané výzkumné studie přinést hlubší data zaměřená na jednotlivce v systému.

2 Výzkumná část

2.1 Metodika a cíle výzkumu

Výzkumný rámec sociálního programu obsahuje komparaci výchozího stav, reálného stavu a ideálního stavu v podobě jejich významových rovin: expektance o bydlení, potenciality, expektance do budoucna. Dílčími cíli předkládané dizertační práce je tak identifikovat jednotlivé úrovně očekávání a vyhodnotit, zda program splnil nebo naopak nesplnil očekávání jeho uživatelů v oblasti kvality života spojené s bydlením. Hlavní výzkumná otázka je formulována takto: **„V čem program sociálního bydlení pro lidi bez domova napomohl naplnit očekávání jeho uživatelů v oblasti bydlení?“**

V tabulce níže jsou uvedeny propojení mezi stavy očekávání a teoretickými pojmy, které je v tomto výzkumu významově definují.

Výchozí stav	Skutečný stav	Ideální stav	Komparace stavů očekávání = typologizace očekávání
Expektance o bydlení	Potenciality	Expektance do budoucna	

Tabulka 1: Výzkumný rámec (autorka práce)

Výzkumným přístupem byla zvolena kvalitativně deduktivní analýza dle teorie (Gilgun, 2014), jelikož bylo nezbytné vycházet z konkrétních teoretických východisek a částečné znalosti terénu. Technikou sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor určený pro uživatele sociálního bydlení a doprovázející sociální pracovníky programu. Bylo provedeno 18 rozhovorů metodou záměrného výběru s uživateli programu sociálního bydlení. S ohledem na triangulaci dat byly provedeny stejnou metodou také rozhovory se sociálními pracovníky, jež poskytují v programu podporu domácnostem (15 rozhovorů). Data byla zpracována pomocí

tematické analýzy. Při interpretaci dat byly použity různé vizuální nástroje, nejčastěji slovní mraky³ a konceptuální mapy.⁴

Uživatelé mluvili výhradně o svých zkušenostech z programu a sdíleli osobní zážitky z celého procesu získávání bydlení, doby před bydlením a plánů do budoucna. Výzkumu se celkem zúčastnilo 18 uživatelů, dvě třetiny byly ženy, jedna třetina byla mužů. Nejvíce uživatelů bylo ve věku 55 a více let, což odpovídá prioritizaci při výběru nájemníků do sociálních bytů ve vybraném sociálním programu. Z hlediska složení domácnosti se jednalo především o jednotlivce. Uživatelé žili z velké části v bytě sami, ve zkoumané vzorku byla pouze jedna více početná rodina a několik dvoučlenných domácností.

Pracovníci sdíleli své zkušenosti z programu bez ohledu na zařazení jejich uživatelů do výše zkoumaného vzorku. Celkově bylo hovořeno s 15 sociálními pracovníky, z toho bylo 12 žen a 3 muži. Sdíleli tak zkušenosti o širší skupině uživatelů programu, nikoliv se zaměřením na zapojené uživatele do studie. Výzkumný vzorek sociálních pracovníků zahrnuje pracovníky služeb, kteří nejen, že poskytují podporu v programu, ale zároveň realizují terénní sociální práci, při které se s některými z uživatelů programu seznámili již dříve a poskytli jim podporu v celém procesu podání žádosti až po bydlení.

2.2 Výsledky výzkumu a diskuze

Výzkum přináší zjištění ohledně očekávání uživatelů programu sociálního bydlení, zdůrazňuje, že je důležité vnímat situaci jednotlivce reflexivně a zkoumat rozsah jeho potencialit s ohledem na jeho zotavení se z bezdomovectví. V procesu bydlení hrají stěžejní roli expektance o budoucím bydlení, rozsah potencialit a expektance o budoucím životě. Díky odhalení těchto stavů očekávání, tak můžeme vyhodnotit, zda dochází k harmonickému, stereotypnímu nebo nesaturevanému očekávání, které mají vliv na udržení bydlení domácnosti, následně na kvalitu života, a tím i efektivitu programu sociálního bydlení. Studie pojmenovává jednotlivé stavy očekávání dle výpovědí uživatelů programů a sociálních pracovníků/ic

³ *Slovní mrak* je vizuální reprezentace slov nebo termínů, které se vyskytují v sadě dat. Toto zpracování slouží k vizualizaci důležitých témat, která jsou v daném textu nebo kontextu klíčová. Slova jsou zobrazována ve vizuálním uspořádání, kde velikost každého slova je relativní k jeho četnosti v textu.

⁴ *Konceptuální mapy* jsou užitečné pro rozklíčování složitých konceptů a vztahů. Pomáhají vizualizovat složité spojení mezi myšlenkami a umožňují jejich srozumitelné zobrazení. Tyto mapy slouží k organizaci a strukturování myšlenek. Propojením uzlů v konceptuální mapě jsou zobrazeny vztahy mezi koncepty. Tím je možné ukázat, jak se různé myšlenky vzájemně ovlivňují a jak se jednotlivé prvky spojují do větších celků.

podpory v bydlení. Obsahy jednotlivých stavů jsou představovány v co největší míře detailu s ohledem na konkrétní detaily sociální reality uživatelů, které mohou být v praxi jak realizátorů programů, tak sociálních pracovníků považovány za samozřejmé, ale perspektivou uživatelů klíčové pro hodnotný život. Příkladem může být možnost žít ve zdravém prostředí, kam se řadí nejen základní aspekty jako je jistota a stabilita bydlení, ale také např. možnost se pravidelně umývat a odpočívat mezi směnami do práce. Právě na základě konkrétních činností uvedených v popise jednotlivých stavů očekávání je pro čtenáře hmatatelnější vnímat potenciál sociálního bydlení a jeho vlivů na život jednotlivce.

V rámci expektancí o budoucím bydlení, tedy výchozího stavu, bylo zjištěno, že uživatelé vyjadřují touhu mít střechu nad hlavou, což je základní lidská potřeba. Chtějí žít v bytě, který je přizpůsoben jejich fyzickému stavu a který je pro ně dostupný, což je důležité pro lidi s omezenou mobilitou nebo speciálními potřebami. Dále si přejí cítit se v klidu a bez stresu, což znamená, že bydlení by mělo být bezpečné a umožňovat jim relaxaci a odpočinek od každodenních starostí. Uživatelé hovořili také o touze mít základní vybavení bytu, potřebě soukromí, které je pro mnoho lidí pocházející ze substandardního bydlení klíčové pro pocit nezávislosti a osobní integrity. Bezpečné prostředí a čisté okolí jsou dalšími aspekty, které uživatelé očekávali od budoucího bydlení, což ukazuje na jejich touhu po prostředí, kde se cítí chráněni. Uživatelé zmiňují také potřebu mít klid na práci a prostor na dožití, což odhaluje jejich přání pro pracovní stabilitu a dlouhodobé bydlení, které slouží jako základ pro budoucí plánování a pocit jistoty. Tyto výroky společně tvoří obraz toho, co si lidé vyloučení z bydlení představují pod pojmem „domov“ – místo, kde mohou vést důstojný život s dostatkem podpory a bez obav.

Další stav očekávání byl definován rozsahem bytových svobod a jejich potencialit, v rámci komparace se jedná o stav současný. Níže je uveden přehled všech identifikovaných potencialit dle výpovědí uživatelů programu a sociálních pracovníků poskytující podporu v bydlení.

Bytové svobody	Potenciality dosažené v programu sociálního bydlení
SVOBODA BYDLET VE ZDRAVÉM PROSTŘEDÍ	Mít jistotu v bydlení Žít v klidném prostředí Mít lepší fyzické zdraví Žít v hezkém prostředí (okolí domu)
SVOBODA VOLBY PRIORIT V OBLASTI ŽIVOTNÍCH NÁKLADŮ	Mít finanční stabilitu Moci pracovat Moci svobodně rozhodovat o penězích
SVOBODA INDIVIDUALIZACE V BYDLENÍ	Moci vytvořit si vztah k místu Moci zařídit si byt podle svého Moci mít u sebe domácího mazlíčka
SVOBODA UDRŽOVAT SOCIÁLNÍ VZTAHY	Moci pohostit rodinu a přátele Moci zvolit si návštěvu Moci smířit se s každým Moci vycházet dobře s lidmi v bytovém domě Moci mít kolem sebe hodné lidi
SVOBODA VLASTNÍ INDIVIDUALIZACE	Mít místo v životě Moci trávit volný čas podle svého Moci odpoutat se od starých věcí

Tabulka 2: Přehled dosažených potencialit v programu sociálního bydlení (autorka práce)

Identifikované potenciality vykreslují komplexní obraz toho, co je nezbytné pro dosažení pocitu pohody a stability v programu sociálního bydlení. Zahrnují klíčové potenciality jako jistotu v bydlení a finanční stabilitu, které jsou základem pro pocit bezpečí a umožňují plánování budoucnosti bez zbytečného stresu. Dále jsou uvedeny potenciality jako moci žít v klidném a vizuálně příjemném prostředí, které přispívají k fyzickému a psychickému zdraví. Velký důraz je kladen na osobní svobodu a nezávislost, která se projevuje v potencialitách rozhodovat o vlastních financích, zařizovat si byt podle osobních představ a možnosti hostit rodinu a přátele. Tyto potenciality jsou důležité pro pocit osobní kontroly a seberealizace. Sociální a komunitní potenciality jako schopnost navázat vztah k místu, dobré vztahy se sousedy a přítomnost laskavých lidí kolem sebe jsou zásadní pro vytváření silných sociálních vazeb a pocitu sounáležitosti. Potenciality týkající se osobního rozvoje a trávení volného času,

jako je možnost se odpoutat od starých věcí a mít prostor pro osobní rozvoj, jsou klíčové pro duševní pohodu a růst.

V rámci analýzy byly identifikovány také hodnoty „dobrého života“ v bydlení. Tedy takový hodnotový rámec, kterým disponují oslovení uživatelé programu. Při této analýze byly odděleny perspektivy uživatelů a pracovníků podpory v bydlení s ohledem na výchozí stavy jednotlivých skupin informantů. V rámci „dobrého života v bydlení“ představuje pro uživatele programu seberealizace základní pilíř, který umožňuje jedincům usilovat o osobní růst a naplnění svých ambicí. Tento proces je podporován finanční odpovědností, jež je nezbytná pro udržení si bydlení, správu osobních financí a celkové zajištění ekonomické stability. Tato stabilita je poté klíčová pro udržení a rozvoj dalších potencialit. Odpovědnost vůči ostatním reflektuje sociální rozměr dobrého života, kde důvěra a vzájemná podpora mezi jedinci vytváří silné společenské vazby, které jsou fundamentální pro společnou pohodu, což si uvědomují právě i uživatelé programu. Uživatelé ctí také hodnotu rodinné soudržnosti, jako vyjádření stabilních rodinných vztahů, poskytující podporu a bezpečí pro plnohodnotný život všech jejích členů. Zdraví, jak fyzické, tak duševní, je uživateli považováno za nezbytný základ, bez kterého by bylo obtížné dosáhnout a udržet širší škálu schopností a možností. Samostatnost spočívá pro uživatele ve schopnosti jednání a rozhodování bez další podpory např. sociálních pracovníků, přátel rodiny, kterou významně využívali. Sjednocení těchto hodnot do souvislého komplexního pohledu, který je v souladu s CA naznačuje, že kvalita života v bydlení je definována širokým spektrem potencialit, které umožňují jedinci žít plnohodnotný život, ve kterém jsou schopni uplatňovat své osobní volby a aspirace v bezpečném a podporujícím prostředí. Sociální pracovníci spatřují uvedené hodnoty „dobrého života“ mírně odlišně, hovoří o hodnotě společenské uznání, sebedůvěry, finanční odpovědnosti a hodnotě tvorby domova.

V rámci odhalení třetího stavu očekávání, tedy expektance do budoucna, ideálního stavu byla nejvýznamněji formulována touha po vylepšení bydlení. To odráží snahu o vytváření komfortního a příjemného domova. Může to také souviset s přáním rozvíjet se, což naznačuje, že lidé ve standardním bydlení se chtějí posouvat, a to na úrovni osobní, profesní nebo vzdělávací. Odhalenou expektancí je tak snaha o nápravu nebo posílení rodinných vztahů, touha po nalezení si brigády, touha jet na dovolenou. U některých uživatelů expektance směřovaly k nutnosti změny, jelikož jejich očekávání nebyla satureována, a tedy touze se přestěhovat. Přání nechci nic měnit, může ukazovat na spokojenost s aktuálním stavem a touhu po kontinuitě a prediktabilitě. Expektance do budoucna naznačují rozvoj vnímání potřeb domácností od základních – chci mít střechu nad hlavou až po sekundární, kdy je prostor pro řešení např. potřeba kvalitního odpočinku v podobě dovolené. Expektance do budoucna hrají

významnou roli při typologizaci očekávání, jelikož jejich povaha významně odhaluje současný stav v bydlení a celkové rozpoložení celé domácnosti.

Součástí analýzy byla také identifikace konverzních faktorů, které ovlivňují dosahování jednotlivých potencialit, a tím také hodnot „dobrého života v bydlení“. Role konverzních faktorů ve studii je dvojí, při formulování expektancí identifikace konverzních faktorů odhaluje proměnné, které ovlivňují nejčastěji výběr a zabydlení se v bytě, dále ovlivňují nabývání potencialit v bydlení. Identifikace konverzních faktorů v bydlení napovídá, jaké faktory (některé mohou být samozřejmě neměnné, jako je např. zdravotní stav, zkušenosti z předchozího bydlení) mohou stabilizovat či ohrožovat udržení si bydlení.

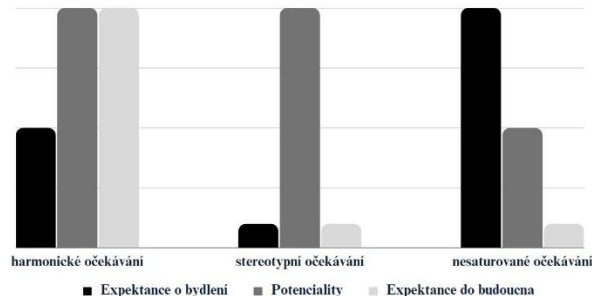
Výpovědi uživatelů programu a sociálních pracovníků odhalily, že na formulaci očekávání o budoucím bydlení mají významný vliv kombinace osobních, sociálních i environmentálních konverzních faktorů. Mezi osobní konverzní faktory výzkumného vzorku patří věk, pohlaví, zdravotní stav a vnitřní prožívání spojené se získáním bytu (nejčastěji strach, radost, skepse). Dále zcela zásadně ovlivňuje formulaci expektancí konverzní faktor zkušenosti z předchozího bydlení a průběh přidělení bytu.

V rámci analýzy dat byly identifikovány také konverzní faktory, jejichž role spočívá ve stabilizaci, nebo ohrožování udržení bydlení domácností. Mezi stabilizující faktory patří podpora sociální práce, aktivizace zdrojů v rodině a přátel, osobní zodpovědný přístup k bydlení, finanční rezerva a moci chodit do práce nebo pracovat z domova, jinak řečeno být zaměstnatelný. Mezi ohrožující faktory patří nejistota ohledně volby bytu, absence vybavení bytu, nepravidelná výplata dávek na bydlení a s tím související finanční nejistota, nevyhovující stav bytu a s tím související ambivalentní zkušenosti s komunikací s bytovým odborem, osamělost a dezorientace, nabytá zodpovědnost a strach, byrokratická zátěž spojená s dávkami na bydlení a hledání životního programu.⁵ Jednotlivé identifikované konverzní faktory není třeba sledovat jen namátkou, ale při realizaci programů sociálního bydlení také metodicky ukotvovat.

Inovativním prvkem této studie je tedy použití typologie očekávání s ohledem na zvýšení kvality života v bydlení. Součástí kvality života je také aspekt udržení či ohrožení

⁵ Výsledky studie jsou v souladu s teoretickými východisky uvedenými v počátečních kapitolách práce. Jejich potenciál pro využití v praxi sociální práce je obsažen v detailech a konkretizacích zjištění. Při práci s výsledky studie je vhodné se zaměřovat na významové dimenze, jelikož pro interpretaci výsledků nutná kategorizace přispívá spíše k obecnému vnímání pojmů.

ztrátou bydlení.⁶ Při typologizaci očekávání byly ve výzkumném vzorku uživatelů identifikovány všechny stavy očekávání: harmonické (73,3 %), stereotypní (13,3 %), nesaturované (13,3 %).

Obrázek 1: Typologie očekávání (uživatelé programu sociálního bydlení) (autorka práce)

Stav harmonického očekávání by měl být samotným cílem celého procesu (Řezáč, 2022). V programu sociálního bydlení až dvě třetiny uživatelů vykazují charakteristiky harmonického očekávání. Uživatelé programu, jejichž očekávání jsou harmonická mají nejvyšší potenciál k udržení si bydlení – lze u nich hovořit o rovnováze mezi stabilizujícími a ohrožujícími konverzními faktory. Odhalení sociální reality uživatelů programu před získáním sociálního bydlení (expektancí o bydlení, expektancí do budoucna) poukazuje na to, že ve vzorku objevují také dva uživatelé, které reagují na základě tzv. adaptivních preferencí. V typologizaci očekávání tak mluvíme o stereotypním očekávání. Uživatelé, jejichž očekávání jsou stereotypní také nejsou významně ohroženi ztrátou bydlení, primárně hovoří o „hodnotách dobrého života“ v souvislosti s nutností udržet si bydlení. I o existenci adaptivních preferencí se však stále vede diskuze, Comim & Teschl (2004) zkoumají např. různé pohledy na adaptaci, pozorují, že v literatuře o subjektivním blahobytu proces adaptace neustále probíhá, protože lidé neustále mění vnímání svého blahobytu. Tvrdí, že to, co omezuje schopnost hodnotit svůj blahobyt, není proces adaptace, ale rezignace. Že k procesu rezignace dochází při pocitu pasivity, který vede k pocitu smířování se s osudem a přijetí daného řádu. V kontextu této práce tento argument odpovídá lépe, jelikož s ohledem na věk a konverzní faktory, které ovlivňují jednotlivce se dá říci, že u uživatelů se stereotypním očekáváním lze spíše hovořit o rezignaci než-li o adaptaci.

O ohrožení ztrátou bydlení lze významně hovořit u uživatelů, jež se nacházejí v situaci nesaturovaného očekávání. Nesaturované značí významný nesoulad mezi očekáváním a realitou. Tyto domácnosti se tak přestože bydlí ve standardním bydlení ocitají v neadekvátní

⁶ V případě, že existuje nějaké ohrožení ztrátou bydlení, je ohrožena i kvalita života v bydlení.

životní situaci, jelikož jsou významně omezeny jejich potenciality. Tito uživatelé jsou významně ovlivňováni ohrožujícími konverzními faktory, které převažují a není v jejich silách situaci řešit. V případě výskytu nesaturovaných očekávání, je nezbytné se pozastavit nad ohrožujícími konverzními faktory u jednotlivých uživatelů, pojmenovat je a zkoumat možnosti jejich řešení, a to jak z pozice sociálních pracovníků, tak z pozice realizátora programu (v tomto případě) obce. Výskyt nesaturovaných očekávání tak hovoří o částečné nefunkčnosti nastavení programu sociálního bydlení. Ve výzkumné studii byly zjištěny i takové faktory, které lze řešit přenastavením procesů při párování bytu a nájemníků a posílením sociální práce v bydlení. Studie odhaluje také další konverzní faktory, které by v případě jejich odstranění celkově zvýšili kvalitu poskytování programu a snížili hladinu stresu o zabydlovaných domácností – např. obavy při odmítnutí bytu, fungující ÚP. Zároveň data přinesla také informace o možnostech sociální práce. Sociální práce je považována za významný stabilizující faktor primárně v době stěhování a prvních měsíců po nastěhování. Následně se intenzita podpory i většiny uživatelů snížila, nebo zcela ukončila. Otázkou pro další výzkum může být, zda by v případě větších kapacit (v programu bylo možné poskytovat sociální práci pouze na 1 rok) pro poskytování sociální práce v bydlení mohlo docházet k dalšími rozvoji potencialit v bydlení.

Diskuzní část práce obsahuje komparaci zjištění této studie s navrženou koncepcí bytových svobod dle Fredianiho et al. (2019), seznamem centrálních potencialit (Nussbaum, 2000) a dimenzemi rozvoje života dle Alkire (2002). Bytové svobody, které byly identifikovány v této studii volně navazují na jejich autora Fredianiho et al. (2019) s mírnou obměnou vycházející z prostředí a jiného společenského uspořádání. Potenciality zjištěné ve studii také korelují se seznam centrálních lidských potencialit dle Marthy Nussbaum (2000). S ohledem na apel na kvalitu života je v diskuzi obsažena také dynamika rozvoje, a to v kontextu indexů lidského rozvoje dle Alkire (2002) a Cumminsových domén kvality života (1996), které tvoří globální rámec pro hodnocení. V diskuzní části práce jsou představena také systémová doporučení, jejichž realizace by napomohla snižovat vlivy ohrožujících konverzních faktorů. Hlavním doporučením je rozvoj systému prevence ztráty bydlení v prostředí realizace programu sociálního bydlení, založeném na spolupráci jednotlivých aktérů v oblasti primárně v oblasti párování bytů a domácností. Diskuze také obsahuje metodická doporučení pro ukotvení sociální práce v bydlení, jež byla identifikována jako významný stabilizující faktor z pohledu uživatelů programu i samotných pracovníků/ic. S ohledem na to, že pracovníci hovořili o neukotvenosti v metodickém přístupu k realizaci sociální práce byl jako hlavní doporučení navržen přístup zaměřený na potenciality jako kriticky reflektující praxe pro výkon

sociální práce v bydlení, který zahrnuje právě analýzu stavů očekávání a konverzních faktorů jako součást intervenčního procesu. Programy podpory designované hodnocené optikou CA jsou v souladu s trendem rozvoje sociálního bydlení v Evropě vycházející z principů „Bydlení především“ (Greenwood et. al., 2023).

Závěr

Předkládaná práce zahrnuje výzkumnou studii v oblasti hodnocení programu sociálního bydlení v kontextu CA a konceptu očekávání, a to perspektivou jeho uživatelů i perspektivou sociálních pracovníků poskytující podporu v bydlení. Výzkum mapuje rozvoj potencialit u uživatelů programu s ohledem na jejich kvalitu života. Práce testuje inovativní přístup konceptu očekávání v praxi sociálního programu. Hlavní výzkumná otázka „*V čem program sociálního bydlení pro lidi bez domova napomohl naplnit očekávání jeho uživatelů v oblasti bydlení?*“ je zodpovězena odhalením konceptu bytových svobod, který zahrnuje řadu potencialit, jež nabyli uživatelé díky účasti v programu. Bytové svobody spočívají ve **svobodě žít ve zdravém prostředí, svobodě udržovat sociální vztahy, svobodě volby priorit v oblasti životních nákladů, individualizovat se v bydlení a individualizovat sám sebe**. Tyto bytové svobody pramení z identifikovaných potencialit uživatelů programu, jež jsou poskládány do přehledu potencialit v bydlení. Předkládaná práce tak obsahuje první představení základní rámec potencialit pro dosahování bytových svobod v českém kontextu.

Na základě typologie očekávání byly ve vzorku uživatelů programu potvrzeny také všechny tři typy očekávání – harmonické (73,3 %), stereotypní (13,3 %), nesaturované (13,3 %). Tato typologie nabízí náhled do perspektiv očekávání a identifikuje riziko ohrožení ztrátou bydlení. Riziko ohrožení ztrátou bydlení bylo odhaleno pouze u nesaturovaného očekávání. Harmonické očekávání tedy směřuje nejambiciózněji k udržení si bydlení, tvorbě domova a zotavením se ze situace bezdomovectví. Stereotypní očekávání se také odehrává v kontextu zvýšené kvality života, celkové zotavení však může být významně ovlivněno vlivem konverzních faktorů, např. stabilizujícím faktorem sociální práce v bydlení.⁷ Bohužel nesaturované očekávání nepřináší nárůst kvality života a stále lze vyhodnotit jako neukončené bezdomovectví. Zkoumání situací nesaturovaných očekávání jsou podkladem pro systémová doporučení realizace programu uvedená dále v textu.

⁷ Jak harmonické, tak stereotypní očekávání může být významně ovlivněno neočekávanými konverzními faktory. Nelze říci, že se jedná o konečný stav domácnosti a že nemůže dojít k její destabilizaci. Jedná se o aktuální posouzení situace v bydlení, na jehož základě lze plánovat podobu sociální práce na následující časový úsek.

Studie prokázala, že typologizace očekávání u uživatelů programu sociálního bydlení nabízí způsob subjektivního hodnocení blahobytu s možností identifikace životní situace uživatele (neadekvátní životní situace, ukončené bezdomovectví, tvorba domova dle Batterham 2019) a odhaluje riziko ztráty bydlení.

Dále práce předkládá aplikační rovinu v podobě systémových doporučení pro realizaci programů sociálního bydlení v lokálních politik a metodická doporučení pro sociální práci v bydlení. Výsledky výzkumu mohou posloužit pro ukotvení metodiky práce sociálních pracovníků v bydlení (v zákoně definované jaké asistence v bydlení) a k revizím již realizovaných programů sociálního bydlení. Hlavním doporučením je rozvoj systému prevence ztráty bydlení v prostředí realizace programu sociálního bydlení, založeném na spolupráci jednotlivých aktérů v oblasti primárně v oblasti párování bytů a domácností.⁸ Kompetenční a obsahové ukotvení oblasti prevence ztráty bydlení v ČR by mohl pomoci zákon o podpoře v bydlení. Plánovaná kontaktní místa pro bydlení by měla přispět k rozvoji spolupráce v oblasti prevence ztráty bydlení v jednotlivých ORP. Diskuze také obsahuje metodická doporučení pro ukotvení sociální práce v bydlení, jež byla identifikována jako významný stabilizující faktor z pohledu uživatelů programu i samotných pracovníků. Hlavním doporučením spočívá v apelu na rozvoji reflexivní praxe a možné aplikace přístupu zaměřeného na potenciality při práci v sociálním bydlení.⁹ Tato doporučení jsou v souladu s trendem zavádění sociálního bydlení v Evropě vycházející z principů „Bydlení především“.

Ambicí této studie nebylo poskytnutí konečného vysvětlení problematiky, ale přispění k jejímu poznání a pochopení. Není možné tak výsledky nahlížet v kontextu hodnocení všech programů sociálního bydlení nebo všech jejich účastníků. Výzkumná zjištění

⁸ Z důvodu nezachycených situací v rané detekci ohrožení ztrátou bydlení se často nepodaří poskytnout dostatečně rychlou pomoc domácnostem. Tato nedostatečná efektivita zásahů u případů, kde je ztráta bydlení odhalena pozdě, vede k tomu, že lidé, kteří již přichází o standardní bydlení a vrací se do kruhu vyloučení z bydlení, stávají běžnými klienty sociálních služeb a sociálních pracovníků. Nicméně nedostatek informací a nedostatečná připravenost sítě zúčastněných subjektů způsobuje, že neexistuje adekvátní připravenost na předcházení důsledkům těchto krizí.

⁹ Přístup zaměřený na potenciality lze vnímat jako výzvu pro sociální práci v bydlení. V sociální práci není vhodné se soustředit jen na osobní očekávání jedince a zároveň opomíjet očekávání z jeho okolí. Pokud bychom dokázali harmonizovat očekávání jednotlivce s očekáváními jeho prostředí a hledat společný jmenovatel, mohli bychom dosáhnout vyššího cíle v sociální práci a lépe odpovídat potřebám uživatelů programů. Tento přístup poskytuje hlubší smysl při volbě řešení problémů, což vede k jejich efektivnějšímu, komplexnějšímu a zejména klientsky orientovanému řešení (Řezáč, 2022).

této práce jsou limitována povahou sběru dat, tedy homogenním vzorkem účastníků. Pro budoucí výzkum se tak otevírá široké pole možností, jak výsledky studie rozšiřovat a zkvalitňovat primárně na větším objemu dat a heterogenním vzorku uživatelů programů. Pro snadnější použití hlediska potencialit by bylo vhodné vytvořit jednotný nástroj sběru dat a otestovat jej v dalším lokálním systému bydlení, následně jej rozšířit ideálně do všech programů sociálního bydlení. Prostřednictvím většího množství dat by tak bylo možno identifikovat konverzní faktory na úrovni sociální a bytové politiky státu a byla podpořena také argumentace pro rozvoj systémů sociálního bydlení

Zjištění této práce podtrhuje tvrzení, že sociální bydlení přispívá k ukončování bezdomovectví a přispívá k tvorbě domovů. To, že u uživatelů programu sociálního bydlení dochází ke zvyšování kvality života, bylo v této výzkumné studii doloženo rozvojem potencialit a bytových svobod, existencí hodnot „dobrého života“ u jeho uživatelů a identifikací harmonického (popř. stereotypního) očekávání u většiny zapojených uživatelů programu.

Nyní se tak otevírá další prostor pro advokační sociální práci, která se může společně s dalšími evaluačními zprávami opřít i o tuto studii. Zjištění přispívají k budování argumentační základny o potřebě budovat sociální bydlení, pomohou v dialozích s majiteli bytových kapacit, mohou přispět ke zvyšování motivace k poskytování bytů pro účely sociálního bydlení nebo při politických diskuzích o potřebách různých cílových skupin v oblasti bydlení. Sociální práce má klíčovou roli v aktivismu a angažovanosti (Marlowe, 2018; Robinson, 2020). Sociální práce je ze své podstaty politická, např. Parkinson (2020), prohlašuje, že existuje jasná souvislost mezi stranickou politikou, politickou ideologií, sociálními a ekonomickými faktory a praxí sociální práce. Tvrdí, že je důležité pochopit, že sociální práce je utvářena politikou dne a že sociální pracovníci jsou si vědomi dopadu vládní politiky na životy lidí, se kterými pracují. Studie tak odhaluje faktory, které je v praxi důležité ošetřovat, tak aby sociální bydlení plnilo svou funkci a nebylo negativně hodnoceno ze strany ostatních nájemníků, což může být využito v neprospěch sociálního bydlení jako takového. Eliminace ohrožujících faktorů a podpora stabilizujících faktorů tak v praxi zajistí stabilní fungování programů. V případě, že programy nejsou vhodně nastavené a domácnosti selhávají, zvyšují se dopady na sousedství a celkové naladění v obci. Sociální bytová politika ve prospěch snižování nerovností v bydlení může být v důsledku špatně fungujícího programu na dlouhou dobu ohrožena, čemuž je nutno předcházet.

Přehled publikační a odborné činnosti

1) Publikační činnost

FRONKOVÁ, Veronika, 2018. O životě a díle nestorky československé sociální práce Marie Krakešové. Sociální práce/Sociálna práca [online] 18(5). Dostupné z: <https://socialniprace.cz/inspirace-pro-praxi/o-zivote-a-dile-nestorky-ceskoslovenske-socialni-prace-marie-krakesove/>

MIKESZOVÁ, Martina (ed.), SUNEGA, Petr, LUX, Martin, ARESTA, Veronika, 2018. *Vlastní bydlení jako finanční bonus k důchodu*. Praha: Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. ISBN 978-80-7419-279-1.

FRONKOVÁ, Veronika, 2018. Azylové domy pro matky s dětmi v České republice a potřeby cílové skupiny, které naplňují. *Fórum Sociální Práce* [online], 18(2), 75–81. ISSN: 2336-6664.

ARESTA, Veronika, 2019. *Azylové domy jako forma bydlení na dobu určitou*. Sborník z konference XVI. Hradecké dny sociální práce – Sociální začleňování v kontextu sociální práce / XVI. Hradec Days of Social Work – Social Integration in the Context of Social Work [online]. 10-16. Dostupné z: https://www.uhk.cz/file/edee/filozoficka-fakulta/ff/katedry-a-pracoviste/ustav-socialni-prace/socialni-zaclenovani-v-kontextu-soc.-prace_2019.pdf

ARESTA, Veronika, 2020. Shelter Homes for Mothers with Children in the Czech Republic and the Target Group of Needs They Meet. *Czech and Slovak Social Work* [online]. 20 (1), 7–21. ISSN 1213-6204.

ARESTA, Veronika, MÁCHOVÁ, Lenka, ŠÁMALOVÁ, Kateřina, Správa soustav podporující sociální začlenění. In ŠÁMALOVÁ, Kateřina, VOJTÍŠEK, Petr, 2021. *Sociální správa: Organizace a řízení sociálních systémů*, 269–302. Praha: Grada. ISBN 978-271-2195-3.

ARESTA, Veronika, DOHNALOVÁ, Eva, HULMÁKOVÁ, Jana, MÁCHOVÁ, Lenka, PRŮŠOVÁ, Lenka, SCHREILOVÁ, Kristýna, VITÁSKOVÁ, Lucie, 2021. Sociální správa v jiných správních systémech. In: ŠÁMALOVÁ, Kateřina, VOJTÍŠEK, Petr, 2021. *Sociální správa: Organizace a řízení sociálních systémů*, 337–374. Praha: Grada. ISBN 978-271-2195-3.

2) Pedagogická činnost

Vyučující předmětu ASC51V059 Sociální bydlení (2018/2019 LS)

Oponentka bakalářské práce:

Mgr. Karolína Zajíčková: Srovnání azylových domů v ohledu percepce potřeb dětí a reakce na tyto potřeby – Azylové domy pro matky s dětmi v Praze (obor: Sociální práce FF UK)

3) Získané granty

„Sociální bydlení jako nástroj zvyšování kvality života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením“ z programu Specifického vysokoškolského výzkumu „Adaptace aktérů a institucí na vývoj současné společnosti“ (SVV-ADAKIN), přidělen v roce 2021.

Členka týmu

2016–2018. *Rizika a důsledky využití investic domácností do bydlení pro zvýšení příjmů v důchodovém věku*. GA ČR, číslo 16-06335S.

2016–2017. *Tržní selhání v kontextu sociálního bydlení jako služby obecného hospodářského zájmu*. TA ČR, číslo TD03000050.

4) Účast na konferenci

Přednáška a vedení odborné sekce na mezinárodní konferenci XVI. Hradecké dny sociální práce – Sociální začleňování v kontextu sociální práce / XVI. Hradec Days of Social Work – Social Integration in the Context of Social Work (Hradec Králové: 12.-13. září 2019)

Aktivní účast na zahraniční online škole Ghentské univerzity (Social Work Research as a practice of transparency, edition 2021)

Aktivní účast na zahraniční online škole Ghentské univerzity (Social Work Research as a practice of transparency, edition 2022)

2023: Dobrovolnictví na mezinárodní konferenci IFSW European conference Prague 2023: Against all odds (21.-24. květen 2023)

5) Další odborná činnost

2017–2018: redaktorka časopisu Fórum sociální práce, vydavatel: FF UK, KSOP

2017–2019: redaktorka časopisu Critical Housing Analysis, vydavatel: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

2019–2023: redaktorka časopisu Sociální práce/Sociálna práca, vydavatel: Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Použitá literatura

ALKIRE, Sabina, 2002. Dimensions of Human Development. *World Development* [online]. 30(2), 181–205 [cit. 2023-09-19]. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00109-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00109-7)

BATTERHAM, Deb, 2019. Homelessness as Capability Deprivation: A conceptual Model. *Housing, Theory and Societ* [online]. 36(3), 274–297 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1481142>

COMIM, Flavio, TESCHL, Miriam, 2005. Adaptive Preferences and Capabilities: Some Preliminary Conceptual Explorations. *Review of Social Economy* [online]. 63(2), 229–247 [cit. 2023-08-23]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00346760500130374>

CUMMINS, Robert A., 1996. The domains of life satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research* [online]. 38(3), 303–328 [cit. 2023-09-14]. Dostupné z: <https://doi.10.1007/BF00292050>

ČERNÁ, Eliška, 2019. *Z ulice do bytu: Sociální práce v procesu integrace do bydlení*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN: 978-80-7419282-1.

DENEULIN, Severine, MCGREGOR, Allister, James, 2010. The Capability Approach and the Politics of a Social Conception of Wellbeing, *European Journal of Social Theory* [online]. 13(4), 501–519. [cit. 2023-06-14]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1368431010382762>

FREDIANI, Alexandre Apsan, CLARK, David Alexander, BIGGERI, Mario, 2019. *The Capability Approach, Empowerment and Participation: Concepts, Methods and Applications*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-35229-3.

GILGUN, Jane, 2014. *A primer on deductive qualitative analysis*. In: GILGUN, Jane. *Chicago School traditions: Deductive qualitative analysis and grounded theory*, 161–167. Scoot Walley: CreateSpace Independent Publishing Platform. ISBN: 1499511310.

GLUMBÍKOVÁ, Kateřina a kol., 2021. *Výzkumná zpráva A: Vyhodnocení výsledků dosažených obcemi spolupracujícími s MPSV u podpořených klientů v rámci klientů projektu* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita. [cit. 2023-04-06]. Dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Analzy/2021_Evaluace2_Vzkumn_zprva_A_Dopady_SB_na_klienty_final.pdf

- GREENWOOD, Ronni Michelle et al., 2023. Psychometric properties of the measure of achieved capabilities in homeless services. *BMC Public Health* [online] 23(93), 1–17 [cit. 2023-09-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14755-9>
- HEALY, Karen, 2000. *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications. ISBN 9780761962724.
- KOCMAN, David, KLEPAL, Jaroslav, 2016. *Prostupné bydlení: Evaluace*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. ISBN: 978-80-7440-153-4.
- KWOK, Andrei O. J., TREIBLMAIER, Horst, 2023. Blockchain technology as a driver of economic development in small economies: a dynamic capabilities framework. *Journal of Decision Systems* [online]. [cit. 2023-06-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/12460125.2023.2214304>
- MABSOUT, Ramzi, 2011. Capability and Health Functioning in Ethiopian Households. *Social indicators research* [online]. 101(3), 359–389 [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9661-0>
- MARLOWE, Jay, 2018. *Belonging and Transnational Refugee Settlement: Unsettling the Everyday and the Extraordinary*. London: Routledge. ISBN 9780367208257.
- NAMBIAR, Shankaran, 2013. Capabilities, conversion factors and institutions. *Progress in Development Studies* [online]. 13(3), 221–30 [cit. 2023-05-24]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1464993413486547>
- NAVRÁTILOVÁ, Jitka, 2018. Využití capability přístupu při posouzení dětského well-beingu. *Sociální práce* [online]. 18(6), 65–77 [cit. 2023-05-10]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/index.php?sekce=2&ukol=detail&id=98&clanekid=1095>
- NUSSBAUM, Martha, 2000. *Women and human development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-511-33743-7.
- PARKINSON, Kate, 2021. Conclusion. In: POLLOCK, Sarah, PARKINSON, Kate, CUMMINS, Ian. *Social Work and Society: Political and Ideological Perspectives*. Bristol, Policy Press [online], 223–226. Dostupné z: <https://doi.org/10.46692/9781447344735.019>
- PAYNE, Malcolm, 2016. *Modern Social Work Theory, 4th Edition*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0190615246.

PYLES, Loretta, 2008. The capabilities approach and violence against women: Implications for social development. *International Social Work* [online]. 51(1), 25–36 [cit. 2023-05-06]. Dostupné z: <https://doi/10.1177/0020872807083912>

RIPKA, Štěpán a kol. 2018. *Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://dokumenty.osu.cz/fss/publikace/zaverecna-zprava-zabydleni-rodin.pdf>

ROBINSON, Kim, 2020. A “good news” story of social inclusion: Refugee resettlement in Australia. In: CRISP, Beth, TAKET, Ann, *Sustaining Social Inclusion*. Oxon: Routledge. ISBN 9781032236315.

ROBEYNS, Ingrid, 2017. *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*. Open Book Publisher. ISBN 9781783744237.

ŘEZÁČ, Karel, 2020. Koncepte očekávání jako komplexní evaluační nástroj v sociálních vědách. *Sociální práce* [online]. 20(6), 23–34 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X.

ŘEZÁČ, Karel, 2022. *Potencialita dětí v náhradní rodinné péči*. Plzeň: Západočeská univerzita. ISBN: 978-80-261-1073-6.

SEN, Amartya, 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press. ISBN: 0198297580.

SLABBERT, Ilze, 2018. Applying the capability approach in social work education. *Social Work Education* [online]. 37(7), 1–14 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02615479.2018.1458830>